

300); «un crestià havia un sarrahí en qui molt se fiave --- e'l sarrahí, per ço cor era a ell contrari per *lig*, no li podia portar bona volentat», id. (*Merav.*, *NCL.* II, 98); «studiaven deu jueus --- e con hagren apres nostra *lig* e nostra letra, convertiren-se a nostre *lig* la meytat», id. (*Blanq.*, *NCL.* II, 156.18).

I, en general, en tots els medievals: «si nexia fill, feyen-los turcs --- e si-s fos fembra podien tenir qual *lig* se volia», Muntaner (*NCL.* VII, 46.14); «la *Lig* novel» (= el Nou Testament, la religió cristiana), «tènc la *lig* dels crestians», Reixac (*Questa*, 25.3, 25.26); «aquest segle nos té tant a prop, que sol no-ns membre del altre: ten cobejosos som, clergues e lecs, que nós ne affoylam nostre *lig*», *Senescal d'Egipte* (*NCL.* XLVIII, 145).

La mateixa naturalesa del mot fa que a penes es trobi més que en singular. Tanmateix: «lo sant baró dix a él — O enemic de Déu, regirador de *ligs*, ab qual oltracuydament presumex tu, qui est culpable de greu crim, guardar la mia cara?», increpa Nicolau el cònsol que ha provat de fer executar tres cristians, *VidesR.*, 10v1; *Blanq.* II, 203.28.

DERIV.: *Lleial* [c. 1223, infra, *leialtat*]. Comença per significar 'conforme a llei, legítim': «Qui, son scient, ocirà son senyor, de man o de lenga <'l'ocirà o el farà assassinar'», o son fil *leyal* ---», *Usatges* (*NCL.*, 74); «--- que negun, si no és de *leyal* matrimoni no sia cavayler en la casa, si no és fil de comte o de major senyor, ni <pux> haver batlia ne gomfanó ---», ordenació de *TemplH.*, a. 1270-4 (MiretS, 30 p. 549); «yo am aquesta donzella sobre totes les coses d'aquest món; per què, cové que ella sia ma muller *leialment*», *Filla de Contastí* (*NCL.* XLVIII, 83); aviat, però, passa a significar 'conforme a la senyoria feudal', d'on antònim de 'traïdor', o sigui 'fidel a la fe moral'.³⁵

La forma pot ser de primer *leal*, com sigui que el mot és continuació fonètica del ll. *LEGALIS*; però la influència fortíssima del mot *lleï*, combinada amb les tendències fonètiques del cat. (poc favorables al hiatus de tipus *-ea-*),⁶ fan que aviat es vagi generalitzant la forma amb *-i-*; llegim tanmateix algun cop *leal* en mss. tan antics com els d'Eiximenis: «volets --- que perda *leal* liberalitat e-m faça jueu falsari per avarícia?», «respòs lo ca --- li serve feeltat e *lealtat* tanta que no puis més: vaig-li a caça sovint ---» (*Dotzèn*, *NCL.* VI, 85.13; *Terç*, *NCL.* VI, 127.21); però també hi ha *leyal* en Eiximenis (*NCL.* VI, 128, 156). En Lluïl sembla que *leyal* ja és constant: «fer trahició e eng... contre mon *leyal* senyor e contre son *leyal* consell», *Merav.* (*NCL.* I, 101), i sovint en la *Do. Pu.* (p. ex., ed. Gili, p. 246),⁵⁰ cf. infra *deslleialtat*.

Amb un tipus diferent d'evolució fonètica apareix en la forma *lial*, que trobem més aviat en textos de matís més o menys nòrdic, d'acord amb el fet que *lial* és forma molt freqüent (quasi predominant) en oc. ant.⁵⁵ i fr. ant.; i potser com a forma tan enfondida en la llengua que figuraria comptada com a monosíl·laba en les *Lleg. Rim. Sev.*;⁷ *lialment* figura en les *VidesR.* (veg. el gloss.) i en el Cartoral de Vilafranca de Conflent, de 1324: «que-l veg<u>er e-l jutge de Vfr. ju-

ren --- que *lialment* s'agen en lur offici» (f° 10v).

A quin punt el mot ha restat sempre en les constants de la llengua de tots, no caldrà advertir-li-ho a qui es recordi de la magna cançó «Tota sola feu la vetlla - muller *lleial*? / — No la faig ju tota sola - Comte N'Arnau, / no la faig ju tota sola, - valga'm Déu: val!»⁸ *Leyal sonança*, *Àversó* II, 5, 6, 7; *leyalor* v. *ibid.* II, 7.

Lleialtat. Ja en el doc. berguedà de 1215-30, que citem a *MALTRET* (*BABL* VII, 171); «ensenyament, humilitat, mesura, *leyaltat*, pietat», Lluïl (*Blanq.*, *NCL.* I, 236.34); «lutxúria --- tolrà-t tota fe e *leyaltat* e-t farà ladte e fill de mençonega», Eiximenis (*Dones*, cap. 225, A 159r2) i l'exemple del *Terç* ja citat. En *JoMartorell* apareix almenys un cop *lealtea* (ed. prínceps, cap. 228, = *Riq.*, p. 664), però no és innovació espontània, sinó variant heràldica o cavalleresca per encreuament amb el fr. ant. *leialté*; *lleialtança*. *Lleialment*: *lialment* en les *VidesR.* (Gloss.); Eiximenis (*NCL.* VI, 129); *Filla de Contastí* (*NCL.* XLVIII, 75). *Deslleialt*: «los jutges devallaren al camp e feren pendre al cavaller --- e com fon del tot desarmat donaren sentència donant-lo per fals e *desleals*», *JoMartorell* (§ 76, Ag. I, 251). *Deslleialtat*: «Sényer, si lo món fos majorment en bon estatment que en mal, fóra en lo món més de *leyaltat* que de *desleyaltat*», Lluïl (*Merav.*, Ag. II, 88); «digats-me si n'havau vergonya quan m'havau feta tanta *desleyaltat*», Eiximenis (*Terç*, *NCL.* VI, 153.5).

Legítim, pres del ll. *legítimus* 'conforme a la llei', '(parent, govern) legítim', 'just, regular, normal'. La forma més antiga en català és *lledesme* (amb les seves variants), tant en el sentit de a) 'heretat legítima, lleigítima', com en els de b) '(parentiu) conforme a dret', c) '(govern o representant) legal', d) '(fet) genuí, autèntic':

a) «Los fills o-ls proxmes a mi cové penre la *ledesma* de la heretat», *Usatges* (*Els No. Cl.*, 108); b) «un rey / Tus --- fo fort enamorat / d'una donzela / --- / e l'empre<n>yet; / après nou meses infantet / --- Pilatus / --- sa mayre-l trameté / al rey son payre, que-l nudrís / --- / Lo rey Tus avja un fylet / de sa muyler / --- / s'asayaven de forceçar / e de luytar e de saltar; / lo fylet *ledesme*, so sapjats, / fo pus poderós que Pilats, / on Pilatus, de rancor ple, / aussí son germà *ladésmè*», *Lleg. Rim. Sev.*, vv. 389, 392; «Diners, magres fan tornar gords, / e tornen *ledesmes* los borts», *Turmeda* (*Bons Amon*, *NCL.*, p. 154); «quan li venia / qualche raxosa, / e desijosa / de fills concebre / --- / ella tenia / en sos retrets / jóvens ben trets / --- / qui los... renyons / tenien calts: / ans de tres salts, / li prometia / que prenys seria / --- / quant bort secret / resta *ledesme*! / a mon bon esme / ---», *JRoig* (*Spill*, v. 4605); c) «Papa Clement --- és estat, canònicament e *ledesma*, elet», carta de Joan primogènit a Pere el Cerimoniós (c. 1380-5, *BABL* x, 138); «serem a tu *ledegme* actor» a. 1249, «*ledeygma* administrador» 1360, «*ledeytm*e procurador» a. 1362; d) «els se sforcen de dir moltes paraules en contrari; però cresem que sens informació *le-*